

סיפור ילדותי - נח זלצר

תמלול קלטות שמע שהעביר נח לארגון קובל (ינואר 2004). (צ.ר.)

יעקב אבינו עליו השלום קרא לפני פטירתו לבניו וכה אמר: האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים. בראשית מ"ט א'.

ואני לעומתו, נח בן יעקב וחסייה, בא היום ואומר לכם: האספו ואגלה ואספר לכם מקצת מן העבר הקרוב והרחוק. ברצוני שלאחר לכתתי בארץ ימשיכו הבנים אחרי להוסיף חוליות בשרשרת הדורות והנוכחים הבאים משרי ודמי יצרפו את מהלך חיי למנגינת הדור שצלילו הנעים ושירתו השנייה. כניגון שצלילו נשמעים ברגש ומעומקי הלב יעוררו זכרונות שמחים ועצובים על אהבה וגעגועים וזכרונות מימים טובים וקשים. הזכרונות הם בלתי נשכחים הם רק מתערפלים במרוצת השנים, כמו יום חורפי מעורפל וסגרירי.

חיי, קשורים באמונה שלמה באלוקים. ביום שאתיצב למסור דין וחשבון לפני בורא עולם, על פעילותי ומעשי בעולם הזה אומר בגאווה: מהולל אתה אדון עולם, שהפנת את מחשבתי לעשות מעשים טובים וכל מה שעשיתי היה מלווה בכוונות טובות וכנות. וככל אדם אף צדיקים גדולים שלא ניצלו מחטא ועברה, כך משתמע גם אני חטאתי, אך לא מתוך כוונות רעות חס ושלוש ולכן אבקשך מחל נא.

אבינו שבשמיים ברצוני להזכיר ולהודות לך על החסדים שהענקת לי עד היום. ואף אל פי כן שמפעם לפעם ניסית אותי והטלת עלי אימה ופחד ומחשבות קשות ורעות וגורל המר שפקד את רעייתי היקרה קלה תחייה, בת וולף ואסתר לבית לונדר, הלא היא אוד מוצל מאש מהמחנות בשואה האיומה, נוסתה במחלות קשות ובצער גידול בנים, ושלושת בנינו היקרים זאב רפאל וחסיאל שעמדו בכבוד בכל מלחמות ישראל להגן על מולדתנו ועל קדושת שמך. אומר אני לפניך אלוקי צבאות שבכל עת שנוסיתי היו מחשבתי דבוקים באמונה שלמה בך ורק בך. זוכר אני אשר אירע בשואה הגדולה והאיומה בה נספו ונהרגו 6 מליונים מאחננו בני ישראל זקנים, נשים וטף וביניהם צדיקים ואנשים גדולי מעש כש"שמע ישראל" על שפתותיהם, החזירו את נשמותיהם אליך לאחר שנוסו בכל מיני מיתות משונות ואכזריות. איפה, איפה נעלמו כל מליצי היושר כשכולם צעקו "ממעמקים קראתיך אדוני" ולא נענו. איך אפשר להבין זאת. למה. למה זה קרה. יצורי ראש שרידי השואה ועד דור אחרון לא יבינו מקורו של החטא וגודל עונשו.

אספר בקצרה מיום לידתי, מזקני סבתותי, מאבא ואמא, האחות היחידה, משפחתי, מקורותי ומאורעות אשר ליווני. זכרונות שמחים ועצובים מהעיירה שעלתה בלהבות. בעזרת ריענון הזיכרון שלי אעלה שורשים, אספר על המשפחה ועל דורותיה. סיפורים קצרים שיגלו את פני הדור אשר השתרש בזיכרוני.

עבורי זו שעה יפה ואני תפילה שזכרוני לא יבגוד בי ואוכל לארגן תמצית קצרה ואולי חשובה. ואתם בני והממשיכים אחריכם, צרפו את צלילכם משירתכם למנגינתי לדורות. שקעה השמש ושוב תזרח כתמיד- תמיד ועצב ויגון ישאר מנת חלקנו, דור אחרי דור.

נח בן (?) נולד בעיר קובל, פלך ווהלין והיה הסבא שלי מצד האמא. אישתו הסבתא אסתר חיה ילדה לו שני בנים דויד ויצחק ושלוש בנות: שרה רחל וחסייה. חסייה הצעירה מהבנות הייתה האמא שלי, זכרונם לברכה. מדובר בילידי המאה ה-19. הסבתא התאלמנה ועל שיקמה ירד עול כבד לפרנס את משפחתה. החיים היו קשים. וכאן לא מדובר במושגים של מותרות. ומותרות זה בית שימוש בבית ולא בחצר, או מים מברז ולא להביא מים מהבאר, או חימום הבית בהסקה מרכזית או ביתית ולא בעצים רטובים בחורף הקשה בסביבה ועוד ועוד.

הבנים והבנות התחתנו ויצאו לבנות את חייהם. הסבתא אסתר התאלמנה ונשארה לגור עם האמא שלי כדי לעזור לגדל את אחותי נחמה ואותי. בכדי להבין מה זה לגדל: אז לגדל זה לרחוץ, להלביש להאכיל ולהכין אוכל ליום שלם ל"חדר" ובערב שוב פעם אותה המשימה. ובסיום להשכיבנו לישון ולספר סיפורי מעשיות. וסיפורי המעשיות של הסבתא אהבתי ביותר, כי הם היו נחלתה של הסבתא בלבד. כי אמי הייתה טרודה כל היום בחנות כדי לספק את צרכי הבית. למעשה לא סתם התחלתי עם הסבתא אסתר חיה. עד שהגעתי לגיל 25 הייתי קשור באהבה גדולה ובלתי נשכחת לסבתא.

הסבתא אסתר חיה נולדה בקובל, פלך ווהלין ב- 1852. הייתה דמות מיוחדת וקיימת, כנראה, רק באגדות. הסבתא ידעה להתפלל את כל התפילות כמעט בעל פה. תפילות של חול, של שבת וחגים. אבל לכתוב לא ידעה ולא רצתה ללמוד, כי לכתוב למעשה אסור לבנות ישראל. היא ידעה לספר הרבה סיפורים ומעשיות וזה תמיד לפני שנרדמנו ולא שכחה להוסיף שילדים שלא מתפללים בדבקות ולא אומרים לפני השינה "שמע ישראל" יכולים חס וחלילה להינזק. כי השטן תמיד נמצא בסביבה ושדים ורוחות מסתובבים דווקא במקומות שעושים מעשים לא טובים. ועל מעשים טובים ולא טובים היו לסבתא אוצר מלא של סיפורים. על ניסים ונפלאות של צדיקים גדולים, על פוגרומים ורציחות. על אנשים טובים ורעים, על צדיקים ולהבדיל רשעים ופעם לפעם הייתה מוסיפה סיפור שהייתה מאוד מאוד גאה בו. **נח דב**, הייתה אומרת לי, זכיתי שהרבי מטריסק שזכותו תגן עלינו, הצדיק הגדול שבזמן שהוא נותן דרשה נפתחו כל רקיעי השמיים לשמוע דברי תורה והיא אסתר חייה זכתה שהצדיק הגדול במו ידיו הוביל אותה לחופה בהיותה בגיל 13. ועצם זה שהמשיכה לחיות זה אודות לברכתו של המנהיג, שזכותו תגן עלינו שבירך אותה לאריכות ימים. ולפני שעמדנו להרדם הייתה מכבדת אותנו בכמה לטיפות טובות על ראשי ולפעמים שרה שיר ערש ונרדמו.

קשה לספר ולתאר את הדמות הנפלאה הזאת, אשה קטנה, רזה, נקייה להפליאה. אז בימים ההם, בבתים לא היו אמבטיות ומים חמים וקרים כמו היום שזורמים דרך ברזים ככה שפעם בשבוע, ביום שישי הייתי לוקח מספרים וגוזר את כל שערות ראשה ולאחר מכן הייתי לוקח את הסבתא לבית המרחץ העירוני. היא הכינה חבילה של בגדי שבת ובבית המרחץ היו רוחצים אותה ומלבישים אותה בבגדי שבת והייתה יוצאת מבית המרחץ כבת מלכה. לבושה בשמלה לבנה, על הראש מטפחת משי לבנה ומתחת למטפחת מין כיפה מבד לבן לכיסוי הראש.

החיים בבית היו קשים. גם הפרנסה לא היתה הי-הי-הי. בכל זאת תמיד מצאה זמן לעניי העיירה. לארגן חתונות למעוטי יכולת, שלא יכלו רחמנא ליצלן באמצעים הדלים לשאת את הוצאות השמחה, הייתה אוספת כסף ומחלקת לנצרכים ולחולים שהגיעו למתנת בשר ודם לא עלינו. וכל זה סבתי הצדקנית הייתה מחלקת בסתר והייתה תמיד מוצאת זמן לעשיית מעשים טובים ולמצוות.

החיים בעיר היו קשים לרוב התושבים, ובמיוחד ליהודים. פעם בחודש הסבתא הייתה הולכת ברגל לכפר הקרוב, כשבע קילומטר מהעיר שלנו, בכפר הייתה קונה גרעיני תבואה ומכניסה את התבואה לטחנת הקמח במקום. ואחרי שקיבלה את הקמח מהטחנה הייתה חוזרת הבייתה. לא פעם קרה שבגלל השעה המאוחרת פחדה לחזור בלילה מהכפר הביתה מפחד רוצחים ונשארה ללון בטחנת הרוח, כי למעשה טחנת הקמח הייתה טחנת רוח. למחרת בבוקר הייתה חוזרת הבייתה ושק הקמח על שכמה והייתה מספרת לנו מעשיות אין סוף. כשנרדמה בטחנה הייתה רואה כל מיני יצורים מסתובבים על כנפי טחנת הרוח. והייתה מאוד מאוד מפחדת. כשאני הייתי אומר: בטח חלמת חלומות מפחד הרוח והלילה, היא הייתה מספרת שאלו הן נשמות אומללות הסובלות בגלל החטאים שעשו בחייהן, רחמנא ליצלן. הייתה דבקה ומאמינה בביאת המשיח וחיכתה לו כל יום, כל שעה. צמה כל יום שני וחמישי, כל ימי הצום של השנה. ככה התכווננה לבואו של הגואל וחיכתה לו. ראיתי אותה פעם בתשעה באב, כחום היום, והצום היה קשה. יושבת על מפתן הבית מול השקיעה, הייתה לבושה שמלה לבנה כשלג, עם כיסוי לראש ומסתכל למרחקים. סבתא, איך הצום? שאלתי. צום? מי מרגיש צום, אמרה לי. הרי שומעים כבר את צעדי המשיח, הוא בא, הוא בא ויגאל אותנו מכל הצרות. עניתי לה: אמן, כן יהי רצון.

קשה לשער את עומק האמונה שהייתה בליבה. כשיבוא יום ויהיה טוב, כשיבוא המשיח בן דוד ויקבץ את עמנו בחזרה לארצו ולמולדתו ולא יהיו יותר פוגרומים ורציחות ושפיכות דמים על עמך ישראל. נפרדתי ממנה במלוא צלילותה ותבונתה והיא בת תשעים. אני יוצא לי למלחמת עולם שנייה ואותה, יחד עם יהודי קהילת קובל, הגרמנים ועושה דבריהם האוקראינים ימח שמם הוציאו להורג.

את סבתי השנייה מצד אבי לא הכרתי כי נפטרה לפני יציאתי לאוויר העולם. אני כן יודע שהסבתא השנייה השאירה אחרי מותה 9 בנות ובן אחד. בן אחד ויחיד ששמו היה **יעקב**. יעקב סם היה אבי. מכיוון שהיו 9 בנות אז היו לי 9 דודות. ו-9 דודות היו מפנקות אותי. סוכריות, דמי חנוכה ועוד כל מיני מתנות לא משמעותיות. זוכר אני מהסיפורים שהדלות והעוני השתרשו חזק מאוד בכל המשפחה הזאת. אז באמת לא פלא שהמתנות שקיבלתי היו דומות לדלות שמצאה לה מקלט במשפחה הזאת.

סבי, מצד אבי היה רב שמריה זלצר. מקום הולדתו היה במלניצ'יה שליד קובל שממערב לרוסיה. אחרי פטירתה של הסבתא סבי נשאר לחיות בביתה של בתו שרה. לקיומו מצא את מחייתו בעיסוק ברוכלות, והיה עובר מבית לבית למכור דברי סדקית. הסבא יהודי גדול בתורה ורוב זמנו היה שקוע בלימודי תורה ובפרושים. בהיותי בן 16 הסבא נהרג בשעת לוויה של כתבי קודש שהוא אירגן. כמקובל, במשך שנים היו אוספים סידורים בלויים, חלקי מחזורים קרועים, דפים יחידים, מזוזות ישנות ופסולות ואחרי תקופה של שנים אוספים את כל דברי הקודש האלו ועורכים לוויה וקוברים בבית קברות. באותה לוויה הסבא נפל, קיבל מכה בראש ומת. אני זוכר שנעשתה לו לוויה גדולה ומכובדת. ראשי ישיבות הספידו אותו, ולפני שטמנו את הגופה בקבר עשו הקפות סביב בית הקברות, אני אמרתי קדיש והתפזרנו הביתה.

מעשה שהיה כך היה: לאחר פטירת סבי המשפחה ישבה ל-7 ימי אבל. וכמנהג הוציאו מתוך ארון הספרים ספר לקריאת איוב. ולספר היה מצורף פנקס, עשוי כולו מקלף. בפנקס היה פרוט מדוייק של כל הרווחים היום-יומיים שהתחלק שווה בשווה. חצי לצדקה לעניים ולבתי יתומים וחצי עבורו. בפנקס מצאו גם את הצוואה שבו ציווה שלפני עמידת המצבה לפתוח את הקבר ולשים את הפנקס למראשותיו. המשפחה התייעצה עם גדולי התורה והם ציוו לקיים את הצוואה ככתוב בה. חודש לאחר פטירתו המשפחה התכנסה ליד הקבר. הקברן של בית הקברות פתח את הקבר והכניס את הפנקס למראשותיו. אמרתי קדיש, חזרתי הביתה נרגש ונפחד מהמראה המפחיד הזה שהשאיר את חותמו על זיכרוני עד היום הזה.

אני זוכר שעל המצבה שלו היה חרוט: פה נקבר הצדיק הגאון רב שמריהו זלצר. את הכינוי גאון זכה כנראה על פרוש לאחת המשניות.

אבי ז"ל, יעקב בן שמריהו זלצר, נולד בעיירה קטנה ליד קובל, במלניצ'יה. אבי היה אדם משכיל ויפה תואר. ציוני גדול וממיסדי חובבי ציון, השתתף בקונגרס ציוני, למד את אמנות הציור, ובין עבודות הציור שלו היה פורטרט גדול של ד"ר הרצל, ממכחולו של אבי. הפורטרט הגדול היה בביתנו עד לבואו של הצבא האדום וכיבוש העיר ב-1939. קיבלתי עצה לא להסתבך עם המשטר הקומוניסטי ולהוריד את הפורטרט מהקיר ובאין ברירה ובכאב לב, הורדנו את הפורטרט מהקיר, קיפלנו אותו, ושמנו את היצירה בפינה על עליית הגג. אני זוכר שבשולי הפורטרט כתוב היה: אם אשכך ירושלים תשכח ימיני ובשוב ה' את שיבת ציון יגל יעקב בן שמריהו זלצר. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה אבא היה בגרמניה. זכור לי שאת המכתבים הוא שלח לאמא בבדקדובה כי הוא נשאר שם עד גמר המלחמה. הרבה פרטים אני משום מה לא זוכר, אני יודע שהוא חזר אחרי המלחמה הביתה והיה זמן קצר מאוד בבית. אבי חלה במחלה הידועה אז, השפעת הספרדית. כל החולים במחלה הזו נפטרו אז. האבא נפטר והוא בן 29 לחייו. לפני מותו הוא כתב צוואה. הצוואה הכילה 28 דפים גדולים בעברית טובה ובכתב יד נדיר מאוד ביופיו. בהיותנו צעירים את תוכן הצוואה לא הבנו. כשאחותי נחמה ואני גדלנו ומפעם לפעם קראנו את השירים ואת הפואמות שהוא כתב, והמכתבים שהיו ברשותנו, שהתכתב עם האבא שלו. ולעדות לסגנון של הימים ההם ולדרך ארץ, אני זוכר שכל מכתב שהיה כתוב בעברית והיה מתחיל "לכבוד אבי היקר, עטרת תפארת ראשי ששמך נודע בשערי העיר". וככה היו ביניהם חילופי מכתבים. המכתבים של סבי היו באותו סגנון. כמובן שכשגדלנו הרבנו לקרוא את הצוואה שלו. זאת הייתה צוואה שהמטרה העיקרית שלה הייתה להסביר לנו ולהדריך אותנו לקראת העתיד והעתיד שלנו. הוא ציווה עלינו לעלות לארץ ישראל, למדינה חופשית לעם היהודי. הוא האמין בזה באמונה שלמה. את הצוואה נתתי לקרוא למנהל הגמנסייה העברית בקובל. הוא המליץ להעביר את הצוואה לגנזך של הסוכנות היהודית בארץ, כמסמך חשוב ביותר. בת עירי יצאה בשנת 1934 להשתקע בארץ. לפני צאתה ערכתי את דפי הצוואה וביקשתיה להעביר לסוכנות היהודית בארץ ישראל. כשעליתי בשנת 1949 לארץ פגשתי באותה אשה ואז נודע לי שהצוואה הלכה לאיבוד כשביקרה את בעלה שעבד אז בים המלח. כמובן שזה גרם לי צער רב מאוד, כי קיוויתי לקבל את המסמך היקר והחשוב, תעודה נדירה ויחידה ואחרונה, גלעד בכתב מאבי לדורות הבאים.

אמי, התאלמנה והיא רק בת 25 לחייה. מות אבי ז"ל ירד עליה כרעם ביום בהיר. כשגדלנו התחלנו להבין משמעות האסון שפקד אותנו ובמיוחד אותה במות אבי. לאימי הייתה חנות לדברי סידקית ועבדה קשה מאוד לפרנס את המשפחה. הדאגה לאספקה סדירה של צרכי העסק הכבידה עליה מאוד-מאוד. נסיעות מרובות וארוכות, מיסים, תשלומים וכל זה לבדה. היא

הייתה מקובלת בחוג הסוחרים הגדולים והמכובדים כאשה אמיצה. סוחרים גדולים באו לשאול ולהתייעץ איתה בנוגע לעיסקות מסחריות חשובות, והייתה ממלאה את משאלות ליבם בעצות מסחריות טובות ונבונות. ביתה היה פתוח לכולם, לכולם שבאו לשוחח איתה על מצוקת ליבם וכל מר נפש מצא בה נחמה. האווירה בבית הייתה ספוגה בצער. הרגשנו שחוץ מהמשימה הקדושה לגדל ולחנך אותנו לא הייתה כל משמעות לחייה הפרטיים. ברי היה לה כי אין תחליף לרע שהיה לה, כי אבי היה אדם נדיר שהגורל המר התאכזר לו ולאמי כאחד בהילקחו מעליה. הרבה פעמים הוצעו לה הצעות לבנות מחדש את חייה הצעירים. כל הצעה עבורה הייתה מיותרת ולא נקלטה במוחה. הייתה מתנחמת שזכתה לחיות במחיצתו, דברה על יופיו, על אצילותו, תרבותו ועל מידותיו הטובות וכל זה אמנם לזמן קצר ביותר. אמא, אשה מלאת חן, בשנים האחרונות שערותיה התחילו להלבין וזה הוסיף לה הדר מיוחד. קומתה הייתה זקופה, עיניה לחשו עצב תמידי. הרבה פעמים בשבתות ובחגים מצאתי אותה יושבת ליד חלון ביתה ועיניה עצומות ולא יבשות. לא היה לי צורך להתאמץ לחשוב הרבה על מה אמא מהרהרת. 25 שנים של אהבה לבחיר ליבה שאיננו. אהבה נאמנה, טהורה, ובלי מחר. נחשול זיכרונות עברו על פניה. הייתה קוראת את מכתביו, השתטחה הרבה פעמים על קיברו והייתה שופכת את מר ליבה. אמא חלתה במחלת הצהבת וכשבפיה מילים אחרונות, מילמלה: "יעקב, אני באה אליך", וככה החזירה את נשמתה לבורא והיא רק בת 48 לחייה.

אחות אחת ויחידה הייתה לי. נחמה שמה. נחמה אחותי זיכרונה לברכה נולדה בקובל לפני מלחמת העולם הראשונה, באמצע שנת 1913. נחמה הייתה מבוגרת ממני בשנה וחצי ואותה אהבתי מאוד. אחותי היפהפיה כבשה לבבות בעיניה ובתלתליה השחורים ורבים באו לבקש את ידה. אחותי נחמה הייתה בחורה שקטה וצנועה מסורה מאוד לבית ולאמא, טובה עם הבריות והתייחסה לכולם בהבנה ובאהבה. נחמה סיימה את בית הספר היסודי והמשיכה ללמוד זמן קצר בגמנסיה. בגלל המצב הכלכלי וקשיי הפרנסה בבית נאלצה נחמה להפסיק ללמוד והלכה לעזור לאמא בחנות. נחמה אחותי הייתה פעילה מאוד בתנועת "החלוץ" בעירנו. חלומה היחיד היה לעלות לארץ ישראל. חלום זה לא התגשם כיוון שנכמרו רחמיה על אמא ולא רצתה להשאיר אותה לבד. נחמה נישאה לגבר נאה ועשיר שייקה לבית פלדמן, אך חייה הטובים נקטעו כשפרצה המלחמה ובעלה התגייס לצבא האדום והיא נשארה בגטו קובל. לפני האקציה הראשונה להשמדת יהודי קובל הגרמנים הכניסו אלפי יהודים לבית הכנסת הגדול והמפואר שהיה ידוע ביופיו ובארכיטקטורה שלו בעולם היהודי. בזמן שהוציאו אותם מבית הכנסת להשמדה, בדרך למוות, אחותי נחמה ניסתה לברוח ולהתחבא בביתם של הורי בעלה. האוקראינים תפסו אותה והרגוה במקום. מעדותם של כמה יהודים שהצליחו לברוח ולהתחבא נודע לי כי הרוצחים השאירו את גופתה בשדה 3 ימים. כי לא איפשרו להביא אותה לקבר ישראל.

שמי ניתן לי על שם סבי נח מרדך זכרוננו לברכה, שנפטר לפני הולדתי. כמנהג באותם הימים היו נותנים שם על שמו של האיש שנפטר ובפרט שהסבא היה יהודי מאוד דתי, אז תפסו את שמו כמוצא שלל רב. אמא ילדה אותי בבית ולא כמו היום בבית חולים. תולדות הלידה ופרטיה משום מה לא נקלטו במוחי אז, בימים ההם כי מוחי היה טרוד ומוטרד בברית מילה כדי לההפך ליהודי. וכנראה זה הטריד אותי מאוד, מרוב פחד לא יכולתי לקלוט את השעות הגורליות של אותו יום. נדמה לי שכן אני זוכר מסיפורי אמא את סיפור סכין המוהל שהיה מונח למראשותי מיום הולדתי ומה נפקא מינה, כי ביום ברית המילה שלי הגיע המוהל לבצע את המלאכה ונעלם הסכין. העוזרת הנוצרייה ששירתה אז את הבית החליטה משום מה שילד שנולד ביום הולדתו של הנוצרי ישו, אסור למול אותו, כי למעשה הוא צריך להישאר נוצרי. וככה בלי ברירה ואחרי משא ומתן היא שיחררה את הסכין למוהל ואני, אני אחרי צעקה מרה נהייתי ליהודי.

זה לא פשוט שנהייתי ליהודי בחג המולד. זה למעשה יום הולדתו של ישו הנוצרי, ואני, נח-דב, נועדתי להתחנך למעשים טובים ולקבל עול מצוות. במשך השנים משום מה התברר לסבתא שאני ממעט בקיום תרי"ג מצוות. אז לסבתא כמובן הייתה תמיד תשובה והסבר לעניין. כי למעשה לא טוב שנולדתי דווקא ביום ההוא, כי הרי הוא, הנוצרי, הולך יד ביד עם השטן לא עלינו. היה לה מובן מעליו שזה הגורם לאי התמדתו בתפילות ואחרת אין לה הסבר.

ילד בן 4-5 שולחים ל"חדר". המורה הוא מן מלמד. המושג "חדר" בא כנראה כי כל הלימודים התקיימו בחדר אחד ואני זוכר טוב מאוד את החדר ואת המלמד. שמו היה, רבי עוזר מלמד זכרוננו לברכה. הלימודים בחדר היו ל"זמן". מה זאת אומרת ל"זמן"? זה לתקופה ומשמעות זמן זה למחרת שמחת תורה ועד לערב חג פסח. ומסוף חג הפסח עד לימים הנוראיים, ז"א עד לראש השנה. עבור זה המלמד, שידע לתת מכות יותר מאשר מלמד, קיבל תשלום. לחדר באנו בבוקר,

בערך בשעה שמונה ולמדנו עד הצהרים. בצהרים המלמד איפשר לצאת לחצר ביתו. מקצת מהזמן לסעוד את ליבנו במזון שקיבלנו מהבית, שהיה צריך להספיק לנו לכל היום. אחרי שהשתוללנו קצת, נכנסנו שוב לחדר והמשכנו ללמוד. החדר הכיל שולחן ארוך ומשני הצדדים ספסלים ארוכים. על הקירות כמה תמונות של צדיקים, ארון דל עם סידורים וספרי קודש. הילדים היו יושבים משני הצדדים, אחד מול השני והמלמד היה יושב בראש השולחן, כמו מלך, כמובן עם השוט ביד. בחדר היו מתכנסים בערך כ- 20 תלמידים. היו לומדים בהתחלה את ה א-ב וכנראה למדו מהר מאוד ולאט לאט התקדמו ובמשך הזמן התחילו ללמוד חומש. חומש זה 5 חומשי תורה, למדו כולם ביחד ובניגון שאני זוכר אותו עד היום הזה. ככה שבסוף המועד שנקבע ידעו לקרוא בחומש ולעבור כל סוף שבוע את פרשת השבוע. בכדי שהילדים יבינו את שפת החומש המלמד היה מתרגם בניגון את הפרשה ישר מלשון קודש ליידיש. וככה, ככה זה נשמע: (וכאן נוח משמיע בניגון כמה משפטים ביידיש). למדו גם להתפלל תפילת שחרית, מנחה ומעריב וקריאת "שמע ישראל". ביום שישי למדו "שיר השירים" והיו עושים חזרה על מה שלמדו במשך השבוע, כמין בחינה והציונים היו כמה מכות טובות עם השוט. אבל לימודים לחוד וילד צריך להתפרק קצת, קצת להשתולל, ולמרות שהמלמד הסתכל על זה בעיין לא כל כך טובה והיה מכבד אותנו על כל דבר קטן במכות רצח. את המכות היה נותן בשוט וזה כאב מאוד כשהחליט להטיל עונש. כנראה שהילדים התרגלו גם למכות, או שהילדים מהר שכחו את המכות ושוב עשו שמח ורעש. המלמד היה מכבד במכות כמעט את כל הילדים, אבל נדמה לי שאת רוב המכות החזקות במיוחד היה מנחית עלי. כנראה שהייתי מן פרחח. בהפסקות בחדר סיפרתי מפעם לפעם בדיחות שלא תמיד נעמו לאוזנו של המלמד. אני זוכר שנכנסתי פעם ביום שישי בבוקר לחדר ואמרתי: רביה אני רוצה לספר לך משהו שרק עכשיו ראיתי, רק עכשיו לפני שנכנסתי לחדר. בהתחלה הוא לא רצה לשמוע אבל בסוף שכנעתי אותו, הוא הסכים לשמוע ואמר: נו תספר. אז סיפרתי: רביה- ראיתי עכשיו סוס מפהק. כל הילדים התחילו לצחוק ואני קיבלתי מכה כזאת בפרצוף שעד היום, עד היום הזה, אני שומע את החבטה. כמובן התחלתי לבכות. אני התחלתי לבכות והוא המשיך להכותני עד שאשתו נכנסה, תפסה אותו ביד ואז הפסיק. עד היום הזה, עד היום הזה אני לא מבין ולא תופס מה הרגיו אותו. מה הרגיו אותו בסיפור הזה ואני מודה ומתוודה שהפיהוק של הסוס עשה עלי רושם מוזר מאוד. ואת האמת לומר, כנראה שבזמן שסיפרתי לו את הסיפור גם הוספתי: רביה, הרי גם אתה מפעם לפעם מפהק בדיוק כמו הסוס.

היו הרבה סיבות לקבל מכות, אבל תמיד כשמישהו השתולל קצת באמצע הלימודים והילדים התחילו לצחוק הוא היה מתעורר ומיד הסתכל עלי. למען האמת ובכדי לצאת ידי חובה, אז מפעם לפעם היה מגיע לי וגם לאחרים קצת מכות, אבל לא תמיד אני הייתי האשם. ובכדי להתנקם קצת במלמד ובלי לחשוב על התוצאות החלטנו להדביק לו את הזקן הלבן היפה והארוך לשולחן. בצהרים היה תמיד נרדם והראש על השולחן. הבאנו דבק נגרים וכשישן טוב שמנו קצת דבק על הזקן והדבקנו אותו אל השולחן. כשהתעורר לא יכול היה להוריד את הזקן מהשולחן. המלמד התחיל לצרוח, אשתו המבוהלת, מסכנה, הייתה צריכה לגזור הרבה שערות מהזקן, אבל ידענו שהדבר הזה לא יגמר פשוט. וכולנו כאחד ברחנו מהחדר. זה כמובן לא עזר לנו. הקורבן הפעם היה ילד שובב גדול שהביא את הדבק מהנגרייה של אביו, ילד שובב, אבל לא שובב גדול ממני... הילד זכור לי שמו מנשיקה. המנשיקה הזה קיבל מנה אחת כפולה: אחת מהמלמד והשנייה מהאבא שלו. כמובן, כמובן שכל יום היו כל מיני התפרצויות של התלמידים. אבל המלמד ידע טוב מאוד להסתדר עם התלמידים. והמעניין- המעניין הוא- שכל התקופה הזאת שנמשכה כשנתיים זכורה לי משום מה לטובה ובלי שום טינה או כעס על המלמד, היא זיכרו ברך.

הגעתי לגיל מצוות ואני רק בן 12 שנים. כמנהג אז ילד יתום מאבא נכנס לעול מצוות כבר בגיל 12. ומכוון שמטעמים כלכליים אמי לא יכלה לעשות מסיבה מקובלת ואז החליטו לעשות את הבר- מצווה ביום חול שזה היה ביום שני של השבוע. המשפחה התכנסה בבית הכנסת, הינחתי תפילין וקיבלתי מנה חשובה בקריאה לתורה. חילקו בבית הכנסת קצת עוגה ויין וזבה נגמרה ההילולה. אני לא זוכר אם קיבלתי מתנות, אני כן זוכר שמשום מה לא התמדתי במצוות הנחת תפילין. אז שוב רבץ עלי הכתם שנולדתי ביום ההוא. הסבתא מצאה עצה והחליטה לשלם כל יום עבור התפילות כולל הנחת התפילין. המחיר בהתחלה לא היה גבוה, כמדומני שזה הספיק לגלידה או לגרעינים. לפעמים אספתי כסף גם לקולנוע. במשך השנים עשיתי עיסקות לא רגילות עם הסבתא. כמובן כל פעם הייתה העלאה במחיר מצידי, עד שיום אחד נמאס לה, נמאס לה כל העניין, ואני לצערי הגדול נשארתי בלי תמלוגים. כמובן, כמובן אחרת התיחסתי לחגים ולשבתות. בחגים ובשבתות הייתי צריך למלא תפקיד של אבא כי לא היה מי שיעשה קידוש בשבתות ובחגים ולערוך את הסדר כהילכתו. בלילות אלו הייתי מאד רציני, כי ידעתי כי כל המסובים בבית מחכים להופעתי. כבר מגיל צעיר, כבן 5-6, לימדו

אותי את הקידוש בהדרכתה של הסבתא, אבל גם האמא היה לה חלק נכבד במשימה הזאת. כילד קטן עשיתי את הקידוש בעומדי על הכסא. אני לא חושב שקיימנו את מצוות ושמחת בחגך, זאת הייתה שנה ראשונה לאחר פטירתו של אבי ז"ל. למרות זאת את החגים קיימנו לפי כל כללי המסורת. במשך השנים למדתי את נוהלי עריכת השולחן כדת וכדין, בשבתות ולחגים ובעיקר עריכת שולחן של סדר פסח על כל פרטיו ודקדוקיו בלי להשמיט שום פרט, קטן כגדול. את כל המנהגים, הפזמונים, הנגינות, אותו הנוסח שהיה מקובל מדורות אנו ממשיכים עד ליום הזה, אנו מקיימים אותם באהבה ובמסירות. מטבע הדברים מקובל לחשוב שכל המנהגים והפזמונים שהנעימו את אוזנו בשבתות ובחגים ימשיכו להנעים את חייכם ואת שולחנכם בעתיד. הלוואי, מי ייתן.

כצעיר המשכתי להיות מעורב בחברה של הצעירים. השתתפתי ברוב המשחקים בהתאם לגיל והזמן. אני מניח שהאם צדקה שנולדתי עם עודף מרץ. בבדיחות הדעת הייתה מספרת שברחתי מביטנה החוצה כמו שד. אמי התנבאה נכון. כילד וכנער ועד היום לא חסר לי מרץ אם כי השנים עשו את שלהן. בקיץ שיחקנו כדורגל, לא עם כדור אמיתי מעור, אלא פשוט מסמרטוטים, לקחו הרבה סמרטוטים, תפרו אותם ביחד, טלאי על טלאי ונולד כדורגל. כי מי היה יכול להוציא סכום כזה על כדור-רגל אמיתי. החברה של השכונה, שגרו על חוף הנהר התחלקו ל-2 קבוצות ולא רק לשם משחק הכדור-רגל. רוב המשחקים התנהלו על הכביש, או על איזה מגרש עזוב. לעיתים קרובות אחרי גשם, וגשם לא היה נדיר באזורנו בקיץ והיו הרבה ביצות ושלוליות מים, היה קורה שהכדור מהסמרטוטים נספג במים ובבוץ ונעשה כבד שלהרים אותו עם הרגל היה דבר לא פשוט. קשה היה אז להמשיך ולשחק, אבל מכדור כזה היה גם תועלת. ומה היא התועלת? שילד שקיבל חבטה מכדור כזה ירד מהמגרש, כמובן לא מרצונו הטוב... הקבוצה שלו נשארה עם שחקן פחות. כדי להבטיח את הניצחון על הקבוצה שכנגד דאגנו על ידי חבטות עם הכדור בפרצוף ולהוריד מהמגרש כמה שיותר משתתפים וזה היה הסוד העיקרי לניצחון שלנו. עד שהקבוצה שמנגד תפסה את התחבולה המתוחכמת והם התחילו להכניס לנו חבטות שכאלו, כך שעל ניצחון שכחנו...

גמר קלטת מס' 1.
התחלת קלטת מס' 2.

המלחמה האמיתית והחשובה התקיימה בראש השנה כאשר כל היהודים יצאו ל"תשליך". וב"תשליך" התאספו בעיר קובל משני צדי הנהר. 2 קבוצות הילדים שוב נפגשו ב-2 צדי הנהר ללחימה. הפעם הנשק ללחימה היו הערמונים. חודש לפני ראש השנה התחילו לאסוף מהעצים את הערמונים, כלומר את הנשק, ומיד אחרי שגמרו את תפילת התשליך החלה המלחמה. לקחו ערמון ושמו אותו בתוך המקלעת- רוגטקה- וירו לצד שכנגד. ובכדי ליצור בהלה לתוקפים ולהבריח אותם, הפעלנו שוב תחבולה מתוחכמת. פשוט את הערמונים הראשונים שלחנו דרך הרוגטקה לכמה שמשות שנופצו בזמן הקרב. הקבוצה שכנגד נבהלה ולפי הבריחה ידענו כמה מהם נפגעו בזמן הקרב. ובסוף לקחנו בשבי את כל הערמונים ונוצרה בעייה לא ידענו מה לעשות עם השלל. החלטנו למלא את הביצות הקטנות בערמונים וככה הפעם נגמר לזכותנו הקרב הגדול והמסורתי שהתקיים לכבוד ראש השנה ב"תשליך".

חופשת הלימודים רק התחילה ונמשכה עד אחרי שמחת תורה. ולמרות שבאמתחתנו עוד מלאי גדול של פעילויות ומשחקים, טיולים, מסדרים ב"צופים". הנהר טוריה עובר באמצע העיר וחוצה את העיר לשתיים ולפני שהחורף מתלבש על הנהר ומכסה אותו בקרח מנצלים את החופש גם לשיט בסירות דוגה קטנות, היינו מתארגנים בעקבות צעירים וצעירות, שילמנו דמי שכירות עבור הסירות והתחלנו בשיט במורד הנחל, בכיוון הכפר שליד העיר. הבעייה הייתה קצת יותר קשה בדרך חזרה במעלה הזרם. חתרנו במשוטים בכבדות אבל עמדנו במשימה. אותו הדבר עשינו מפעם לפעם בחורף. כל הכיתה הייתה מתארגנת להגיע בערבים לנהר, שם היו לוקחים מזחלות קטנות לגלישה בשלג, מחברים אותן ביחד, אחת אחרי השנייה. בעיר היה יהודי ששמו היה **שלמה דונדק**, המבוגרים לא ידעו מי זה דונדק אבל כל הילדים הכירו אותו. ולמה? כי לשלמה דונדק היה סוס והסוס היה כולו רק עצמות היה תמיד רעב ועצלן, ולבעל הסוס היתה פרנסה יחידה בחורף להוביל את המזחלות. כמובן היה מקבל שכר ומשום מה, אני לא בטוח, אם השכר שקיבל היה מספיק להאכיל את שניהם- את הסוס ולהבדיל, את שלמה דונדק. הסוס היה כנראה תמיד רעב ולא היה לו כח וחשק למשוך את המזחלות. המכות בשוט לא תמיד עזרו – הסוס פשוט התרגל למכות והיה עקשן, לדבר לקיר. בלית ברירה היינו נאלצים לסחוב לבד את המזחלות לכיוון העירה. בחורף הקשה השלג כיסה את האדמה, את המגרשים, את הרחובות והתיישב קרוב לחצי שנה ולא זו.

הצעירים וגם המבוגרים נצלו את התקופה להחלקה על הקרח במחליקים. הנהר עבר קרוב מאוד ליד הבית שלנו, והיה קפוא כל החורף. אהבתי מאוד את הספורט הנפלא הזה. בנים ובנות החליקו ביחד ורקדו על הקרח, נקבעו פגישות, קשרים חברתיים, אהבות. מחשבותי מחזירים אותי לרגע קט לתקופה היפה הזאת שהיא תקופה של נעורים, רעש, צחוק וכל זה נזכר בגעגועי נפש.

כתלמיד בגמנסיה לא הצטיינתי בגאונות יתרה. הגעתי כתלמיד בינוני, הכיתה אהבה אותי כי הייתי נער ער. הצטיינתי בקונדסיות, אך לא מוזיק. מדובר בהפתעות של 1 באפריל, כי הרי ביום זה אפשר לעבור את גבול המותר. קצת לשקר למורים, להכין עבורם כל מיני הפתעות שלא רגילים כל השנה. הייתי בין מארגני נשפי ריקודים במוצאי שבת, ונשפים יותר גדולים כמו בפורים, חנוכה, ט"ו בשבט. השתתפתי בחוג התיאטרון, ולמעשה הייתי פעיל מאוד בכל האירועים בגמנסיה. מנהלת הגמנסיה הייתה גברת קלרה דוידובנה ארליך, בהתאם לתקופה התלמידים היו לבושים בתלבושת אחידה, עם כובע מיוחד שעליו היו רקומות באותיות גדולות בחוטי זהב, K על שמה. הייתה זאת אשה נפלאה, ומאוד דאגה למשמעת של התלמידים. גרתי רחוק מאוד מהגמנסיה ותחבורה בזמנים ההם לא הייתה, ואז מדי פעם בפעם יצא לי לאחר להתחלת השיעור הראשון. המנהלת הייתה מעודכנת טוב מאוד על הנעשה בכיתה. אז הייתי אצלה על הכוונת, וכל הסיפורים, התרוצים שהיו באמתחתי מצאו את אזניה אטומות. ביום חורף קשה השעון מבשר לי שעומד אני לאחר. אז החלטתי לקצר את הדרך ולחצות במהירות רבה את גן העיר. השביל שמוליך מגן העיר אל הגמנסיה היה מכוסה במעטה קרח חלק כמו זכוכית, בדרך כשלושים מטר לפני אני ראיתי שהמנהלת זוחלת לאט לאט ובוהירות שלא תיפול. באותו רגע רציתי לרדת מהשביל ולהתחבא מתחת לעץ. אבל לפי ההליכה שלה הרגשתי שהיא עומדת להחליק וליפול. פתאום היא הסתובבה אחורה, ראתה אותי והחליקה. היה נדמה לי שהמחשבה שלי הפילה אותה... באין ברירה אני רצתי קדימה לעזור לה לקום וביחד עם זאת להראות לה איזה גינטלמן אני. אני מנסה להרים אותה ומיד נפלתי גם אני לידה. תמונה נדירה: המנהלת שוכבת במלוא קומתה על הקרח בליווי תלמידה הגינטלמן. בקושי קמנו, אני באמת לא זוכר מי את מי הקים. לפי ההליכה נראה היה לי שהמנהלת קבלה מכה בישבן. אני ניסיתי לעזור לה ללכת אבל בגלל המצב המביך שנוצר אני מנסה להתחנף ואומר לה בוקר טוב. הייתי קצת במבוכה ואמרתי לה: חבל, רציתי לקצר בדרך ולמנוע איחור. התנצלתי על האיחור ולמרות שלא הייתי בגיל הענישה- הפעם- הפעם נענשתי- היה לי לא נעים. בערב של אותו יום התקיים בגימנסיה נשף ריקודים לכבוד ט"ו בשבט. מכיוון שאני נמנתי עם מארגני הנשף והצלחת הנשף הייתה תלויה בהשתתפותי, כי צריך הייתי להכין את האולם ולקשט אותו. למשימה זו גוייסו תלמידים מכל הכיתות. המנהלת אשה נבונה, ידעה שמחכה לנו יום עמוס בהכנת הנשף וכשהגענו לכניסה לגימנסיה כנראה החליטה לא לקלקל אל המצב רוח והיא שתקה. עבורי לא היה טעם להכנס לכיתה, כי שעת החשבון הייתה כבר מאחורי. אבל כשנקראתי למחרת אל הלוח, וכישלוני ברור היה לעיני כל חברי לכיתה, המורה החזיר אותי למקומי, וכאילו שבדרך אגב העיר: מה הפלא במקום לשקוד על לימודך אתה מבזבז את זמנך על שינה. אחרי שנים – שנים נודע לי שבהתחלת המלחמה המנהלת עברה למוסקווה ונשארה שם עד סוף ימיה. תהא נשמתה הטובה והאצילה צרורה בצרור החיים לזיכרון לכל תלמידיה כמנהלת ומחנכת נדירה.

החגים שלנו- חגי ישראל- כולם יפים. אווירה מיחדת הייתה בבית בהתקרב חג, בכל חג לפי משמעותו ותוכנו. כך גם סדר הכנתו לפי מושגי הדת והמסורת. מכיוון שחג הפסח מסמל את יציאתנו מעבדות לחרות, אספר קצת על חג הפסח מבית אימי זכרונה לברכה. ההכנות לחג היו מרובות וקשות. ערב פסח היה עניין מאוד רציני. ראשית להפטר מן החמץ, כולל בדיקת חמץ בכל פינות הבית, בחנות ובמרתף, ולמה: חשבו שמא עכבר תפס חתיכת לחם והכניס לחור וזה קרה לעיתים קרובות. וחס וחלילה שלא ימצא אפילו פרור קטן. אז בדקו כל מקום- בכל מקום אפשרי- עם נר עם נוצה, כדי לאסוף את פירורי החמץ. ובהמשך התחילו לארוז את הכלים של כל השנה ולהוריד מהגג את הכלים שהיו מאוכסנים כל השנה והיו מיועדים רק לחג הפסח. ואיזה כלים, ריבונו של עולם, כלים שעברו מדור לדור, הסבתא הראתה על כלים שהם למעלה ממאתים שנה. ובאמת לפי צורתם וצבעם כך נראו. כלים יפים קטנים כגדולים. לחוד לצרכי בשר, ולחוד לצרכי חלב. וחס וחלילה לא לערבב אותם ביחד. בראש דאגתנו עמד הפחד שמא ימצאו שאריות חמץ. אז ניקו בכל פינה ובדקו באלף עיניים. לקראת הערב השולחן היה ערוך ועליו מפה לבנה כשלוש גביעים מכסף טהור מצופה בזהב, יין משובח מצימוקים מתוצרת בית, אגדות פסח לכל אחד מהמסובים, הרבה נרות מפתים מכסף ונחושת. בראש השולחן כסא עם כרית גדולה מכוסה

בסדין לבן, לעורך הסדר. החרוסת מתוצרת בית כבר ציפתה במקום סתר שהילדים לא יטעמו ממנה לפני הברכה. הצלחת היפה לסדר פסח כבר התמלאה במרור, ביצה, חרוסת, זרוע, כרפס וחזרת. ומתחתה שלוש מצות מכוסות כל אחת במפית לבנה. את המצות הכינו לפי בקשת אמא בליילה שלפני ליל הסדר, שיהיו טריות ופריכות. וככה אחרי שחזרתי מבית הכנסת התישבנו לערוך את סדר הפסח כהילכתו. התחלנו בקידוש המסורתי, "מה נשתנה", אפיקומן, "עבדים היינו", המשכנו לספר ביציאת מצרים בשירה ובזמרה, "ברכת המזון". "שפוך חמתך", קבלת פנים לאליהו הנביא. תפילת הלל וכל יתר השירים של האגדה. והעיקר, שיר פיוטי שהניגון שלא לא נדם מאות בשנים וזכה שישירו אותו מדור לדור: "כי לו נאה, כי לו יאה...." (נח שר את הפיוט).

חלק מהמסובים, בעיקר הקטנים, נרדמו ליד השולחן, סוף של ארבע כוסות יין, וחסל סידור פסח כהילכתו.

עם דמדומי שחר של אותו יום, ערב יום הכיפורים, ועד להתחלת הצום- יום זה כולו- היה מיועד להכנות לקראת היום הקדוש. כבר מתחילתו של אותו יום הבית התמלא במין חרדת קודש. מין שקט מתוח, מין ציפיה שהנה דבר גדול עומד להתגלות, משהו מסתורי מתקרב ובא. יודעים ומרגישים שבא יום הדין, משמע כל באי עולם יעמדו במשפט לפני בורא עולם. והסתבא קובעת שאפילו הדג במים רועד מפאת יום הדין. למעשה היא האדריכלית העיקרית והבלעדית ליצירת אווירת פחד ואימה ביום זה בבית. אז יש דאגה וצריכים להזדרז כי היום קצר והמלאכה מרובה. והאמא כדרכה בקודש, ביום זה נשארה בבית בכדי לעזור בהכנות, מאכלים מיוחדים, לפני ואחרי הצום. לבוש נקי ויפה, סידור הבית- בקיצור לא לשכוח שום פרט חס וחלילה.

עם עלות השחר היו מקפידים לעשות כפרות. בדרך כלל עם תרנגול לבן שמסרו לעניים שלא היו חסרים, אחרי הכפרות הלכו להשתטח על קברי אבות. נרות נשמה ליום הכיפורים נעשו על ידי נשים, ונתהווה מנהג שנקרא הנחת הפתילות, זאת אומרת משיכת חוטים להכנת הנרות. ובזמן משיכת החוטים הזכירו את שמותיהם של הנפטרים, בהקדישן לכל אחד מהם פתיל. את הנרות עשו מדונג צהוב של דבורים... (ההמשך קטוע)